

УДК 332.341:332.3

*І.В. КСЬОНЖИК, кандидат економічних наук, докторант
Миколаївський національний аграрний університет*

Соціально-економічний розвиток сільських територій як об'єкт інфраструктурного забезпечення

Постановка проблеми. Інфраструктура класично вважається обов'язковим компонентом будь-якої цілісної економічної системи, в тому числі територіальній. З одного боку, вона являє собою складову частину загального укладу економічного життя, що має підлеглий, допоміжний характер і забезпечує сталий соціально-економічний розвиток території, в тому числі й сільської; з іншого боку – визначає тактичні та стратегічні орієнтири розвитку різних видів економічної діяльності й освоєння територіального простору. У зв'язку зі зміною економічної парадигми, переходом до ринкових принципів господарювання і кардинальними перетвореннями в системі державного управління регіональним розвитком в Україні підходи до дослідження ступеня соціально-економічного розвитку сільських територій, стану та розвитку їх інфраструктурного забезпечення значною мірою змінилися.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вихідні уявлення про рівень соціально-економічного розвитку, теоретичні та практичні аспекти планування і формування його ефективних соціально-економічних напрямів висвітлюються в наукових працях таких зарубіжних авторів, як Л. Мізес [10], Ч. Лайонел [9], Д. Стіглер [11], М. Хучек [8] й ін.

Загальнотеоретичні та методичні основи інфраструктурного забезпечення соціального розвитку описані в працях видатних вітчизняних науковців і зарубіжних учених:

І.В. Гончаренка [1], Г.М. Калетніка [2], П.В. Корчагіна [3], Р.П. Косодія [4], О.Г. Шпикуляка [5], В.В. Юрчишина [6].

Проте недостатньо широко проводяться спеціальні дослідження, присвячені вивченню відповідного категоріального апарату, комплексній оцінці інфраструктурного забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій. Поза рамками традиційного аналізу залишаються важливі аспекти, а саме: уточнення змісту, місця й ролі інфраструктурного забезпечення такого розвитку за умов ринкового вектора національної економіки.

Крім того, звернення науковців до теоретичного базису категорії “інфраструктурне забезпечення” як однієї з рушійних сил соціально-економічного розвитку сільських територій відбуваються дедалі менше.

Мета статті – дослідження економічної сутності категоріального апарату, що характеризує інфраструктурне забезпечення сільських територій. Встановлено пріоритетні цілі та основні завдання, визначено специфіку їх соціально-економічного розвитку.

Виклад основних результатів дослідження. Інфраструктурне забезпечення є однією з найважливіших складових сучасного ринкового господарства. Актуальність питання дослідження й формування концептуального підходу до визначення інфраструктури доводить той факт, що процес її формування багато в чому збігається із формуванням моделі ринкової економіки.

Сучасна інфраструктура розвинутих країн є найважливішою підсистемою ринкової економіки за масштабами, обсягами та хара-

ктером залучених ресурсів, а також за рівнем впливу на динаміку й структуру валового національного продукту (ВВП), функціонування господарчих систем у цілому, особливо в умовах переходу до постіндустріального суспільства. Як самостійна підсистема вона властива всім національним і регіональним моделям ринкового господарства, тому актуальним є її теоретичне системне усвідомлення та практичні дії, спрямовані на зростання її ефективності.

Оскільки основним процесом нами визначено соціально-економічний розвиток сільських територій, то головним суб'єктом буде його інфраструктурне забезпечення через систему адміністративно-правових, економічних, фінансових, виробничих і екологічних зв'язків. Щоб деталізувати виникнення та вплив цих зв'язків на сільські території, необхідно дослідити економічну сутність певних категорій.

Однією із провідних економічних категорій є розвиток економіки, який являє собою загальне визначення, що уособлює зміну соціально-економічних показників, які характеризують стан економіки протягом певного періоду [2].

Розвиток як філософська категорія передбачає процес будь-якого роду змін різноманітних форм матерії. Хоча ці зміни завжди якимось чином спрямовані, у світі природи вони не піддаються оцінці – існують об'єктивно. У суспільно-економічному житті ми оперуємо певною системою цінностей, тому вищенаведене розуміння розвитку є недостатнім для визначення напряму даного процесу.

У літературі й повсякденному житті розвиток часто ототожнюється з прогресом (тобто з типом прогресивного розвитку). У зв'язку з цим слід підкреслити відмінність даних понять. Розвиток є філософською категорією, а прогрес – категорією з галузі етики. Оскільки етична свідомість є продуктом історії, вона сама піддається змінам, одні її цінності зникають, інші ж залишаються. Це явище характерне також для прогресу. Суспільство, маючи у своєму розпорядженні матеріальний потенціал, діючи під впливом різних умов, створюючи та використовуючи інновації, викликає прогрес, що вирішально

впливає на темп суспільно-економічного розвитку, рівень життя й умови праці суспільства [6].

У науковій традиції та лексиці поняття “соціально-економічний розвиток” має стійкий позитивний сенс. Цим терміном прийнято позначати прогресивні зміни характеристик досліджуваного об'єкта, а також рух у напрямі якіснішого стану. Для сучасного етапу суспільного розвитку сільських територій характерна значна кількість накопичених економічних, соціальних, екологічних проблем, гострих протиріч, які найяскравіше проявляються у регіонах. Розв'язання цих проблем й існуючих протиріч дасть змогу і далі розвиватися сільським територіям шляхом суспільного прогресу, формування позитивного іміджу території, підвищення рівня життя селян та можливості створення умов для збалансованого інноваційного економічного й соціального розвитку [3].

Поняття “соціально-економічний розвиток” включає три взаємозв'язані характеристики: зміна, зростання, поліпшення і передбачає постановку цілей; визначення складу учасників, характеру та порядку їх взаємодії; оцінку ситуації, що склалася, і можливих наслідків прийнятих рішень; пошук нових комбінацій наявних ресурсів та можливостей залучення нових ресурсів [1].

У загальнішому вигляді метою й результатом розвитку є добробут, що включає такі основні елементи:

1) продукти (послуги). Добробут населення матеріалізується в конкретних видах продуктів і послуг, що виражають потреби місцевого населення;

2) зайнятість та доходи. Створення робочих місць є однією з найважливіших стратегічних цілей розвитку територій. У процесі створення робочих місць важливо співвідносити нові робочі місця з професійними характеристиками і запитами тих членів місцевого співтовариства, які їх потребують;

3) “зовнішні ефекти” – не відображені в ринкових цінах товарів та послуг впливу на третіх осіб (екстерналії), що не беруть участі в ринкових угодах;

4) облаштування побуту населення – створення умов для зростання його добробуту, задоволення потреб: соціальних і

матеріальних, а також культурних та духовних.

Розвиток будь-якої території підпорядковується поєднанню двох принципів: функціональної відповідності й позиційному. Перший передбачає використання земель залежно від їх внутрішніх, природних властивостей і ресурсної цінності; другий вимагає брати до уваги просторове положення земель щодо інших природних та антропогенних об'єктів, а в ширшому сенсі – соціально-економічну обстановку. Згідно з цими принципами проводиться територіальний поділ на сільські території й високоурбанізовані, промислові зони.

У працях вітчизняних науковців-аграрників поняття “сільські території” традиційно визначається як “населена місцевість поза великих міст з її природними умовами і ресурсами, сільським населенням, а також різноманітними елементами матеріальної культури й основними виробничими фондами на даній території” [1].

На думку інших учених, сільську місцевість слід розглядати на сучасному етапі розвитку економічних відносин як складну природно-господарську територіальну систему, розвиток якої визначається головним чином ступенем зрілості внутрішньосистемних інтеграційних зв'язків природного, економічного, соціального середовища та органів управління. Вони зазначають, що незалежно від способів землекористування, ступеня економічного розвитку і переважаючого будь-якого економічного сектора поняття “сільський” має територіальний акцент [3].

Щодо західної економічної думки, то іноземними дослідниками запроваджено багатокритеріальний підхід до визначення сільських територій, за якими вони розглядаються як:

а) простір, населення й інфраструктура якого займають частку ландшафту;

б) природне середовище, в якому домінують пасовища, ліси, гори;

в) поселення з низькою густотою;

г) місце, де більшість людей працюють у сільському господарстві;

д) територія, де ціна землі є відносно низькою;

е) місцевість, що характеризується високими трансакційними витратами, пов'язаними з відстанями від міст і незадовільною інфраструктурою [4, с. 132].

Піонером вітчизняної аграрної економіки у розробці комплексного визначення поняття “сільські території” став академік НААН В.В. Юрчишин. У своїх дослідженнях до однієї зі складових наукового аналізу сільських територій він зарахував усе те, що функціонує на певній території, або є її невід'ємними складниками. Логічним результатом такого аналізу став слушний висновок науковця про те, що сільська територія у сучасному розумінні є складною і багатофункціональною природною, соціально-економічною й виробничо-господарською структурою [7].

Під час проведення Сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників було сформовано сучасне визначення економічної категорії “сільські території” як територіально-просторового, територіально-адміністративного, природно-середовищного, соціального, виробничо-господарського, природоохоронного утворення [5].

На нашу думку, під терміном “сільські території” необхідно розуміти певну територіальну одиницю, яка розташовується за межею міст і має соціальне, екологічне, гуманітарне інфраструктурне забезпечення; багатофункціональні господарські й несільськогосподарські види діяльності проводяться юридичними та фізичними особами; існує певний уклад життя селян, сформований сторіччями.

Встановлення пріоритетних цілей соціально-економічного розвитку сільських територій є процесом визначення важливості перспективних дій з тим, щоб питання, які підлягають першочерговому вирішенню, одержали найбільшу частку наявних обмежених фінансових і матеріальних ресурсів, а також уваги жителів території. Основними завданнями розвитку сільських територій є:

1. Створення господарських систем, що самостійно розвиваються, на підставі формування економічного обороту місцевих ресурсів.

2. Розвиток місцевого самоврядування для формування соціально організованого і відповідального громадянського суспільства на селі.

3. Підвищення привабливості проживання в сільській місцевості.

4. Підвищення конкурентоспроможності сільських територій.

Особливість сільської території визначається тим, що вона є джерелом безлічі благ: продовольства та сільськогосподарської сировини, джерелом природних ресурсів, місцем проживання, рекреаційним об'єктом, місцем асиміляції відходів. В економічному розвитку сільській економіці традиційно відводиться пасивна, допоміжна роль. Як головне завдання в більшості стратегій розвитку ставиться зростання промисловості й міст, які визначалися як рушійна сила усієї економіки, а сільські території, у свою чергу, розглядалися в ролі постачальника дешевого продовольства і робочої сили.

Нині усвідомлено, що думка про інертну, допоміжну роль аграрного сектору в розвитку не відповідає дійсності, тому багато дослідників вважають стратегію сталого розвитку сільських територій ключовою ланкою. Якщо розглядати розвиток сільських територій без інтегрованого підходу, то індустріальне зростання буде уповільнено, або ж може призвести до деградації в економіці, бідності, нерівності та безробіття [11]. Такою панацеєю може стати відновлення і посилення існуючого інфраструктурного забезпечення сільських територій.

Асоційоване членство України у Європейському Союзі, крім очевидних переваг, несе із собою певні складнощі адаптації для суб'єктів господарювання усіх форм власності та видів діяльності, передусім виробничі. Разом із тим проблеми перехідного періоду можуть відчуватися й на рівні соціально-економічного розвитку територій, насамперед сільських. Проте специфічність методології наукового пізнання при вирішенні комплексних проблемних питань зумовлює виокремлення першорядних процесів та їх детального дослідження, а умови забезпечення реалізації й упровадження таких процесів, їхня сутність часто залишаються здебільшого поза увагою. Таким чином, під ос-

новними умовами функціонування для певної великої системи, до якої, безперечно, необхідно віднести сільські території, необхідно розуміти інфраструктурне забезпечення розвитку.

Сільські території успішно розвиваються за наявності відповідних умов і чинників, які в сукупності забезпечують формування певного рівня їх соціально-економічного розвитку, що є найголовнішим завданням держави та її інститутів. Сприятливе організаційне, соціальне й економічне середовище формують галузі та сфери, які забезпечують функціонування й розвиток як окремих домогосподарств, так і підприємництва, тобто те, що прийнято називати інфраструктурою та інфраструктурним забезпеченням. Метою формування такого забезпечення є створення сприятливих умов для розвитку сільських територій здійсненням комплексної й адресної підтримки сільських жителів і суб'єктів господарювання в різних напрямках: інформаційному, освітньому, науково-технічному, фінансовому, майновому, а також у наданні широкого спектра ділових послуг.

Поняття інфраструктура бере свій початок від лінгвістичного сенсу латинських слів *infra* – нижче і *structura* – будова (можна інтерпретувати як “нижню будову” або “фундамент”). В економіку, а пізніше в географію це поняття прийшло з середини 1940-х років та мало спочатку два значення:

а) сукупність постійних споруд допоміжного значення, обслуговуючих збройні сили (військова інфраструктура);

б) структурні форми організації в економіці й політиці, що мають підлеглий, залежний характер по відношенню до інших – головних.

Надалі обсяг поняття розширювався та охопив обслуговуючі системи виробництва й соціальної сфери. До галузей інфраструктури стали відносити енергетику, транспорт, зв'язок, будівництво, водопостачання (галузі виробничої інфраструктури), охорону здоров'я, освіту, житлове і комунальне обслуговування, управління.

Серед світових наукових шкіл одним із перших у своїх працях дав визначення інфраструктурі Людвіг фон Мизес, представник австрійської наукової школи, прихиль-

ник класичного лібералізму. Він визначав інфраструктуру як комплекс галузей господарства, що обслуговують промислове та сільськогосподарське виробництво [10].

Із часом зміст інфраструктури розглядався Ч. Лайонелом [9] у вигляді комплексу взаємозв'язаних обслуговуючих структур чи об'єктів, або складових, що забезпечують основу функціонування певної системи.

На думку Джорджа Стіглера, інфраструктура – це складові частини загального пристрою економічного або політичного життя, що мають підлеглий, допоміжний характер у забезпеченні нормальної діяльності економічної або політичної системи в цілому [11].

За характеристикою Г.М. Калетніка, інфраструктурою сільських територій є капітальне обладнання, що використовується для надання суспільно доступних послуг, включаючи транспорт і телекомунікації, газо-, електро- й водопостачання. Вони створюють необхідну основу для інших видів економічної діяльності; їх відсутність або ненадійність характерні для країн, які розвиваються, і є перешкодою для їх інтенсивного розвитку [2].

Водночас О.Г. Шпикуляк зазначає, що інфраструктурою є система підприємств з обслуговування основного виробництва й населення, яка виконує соціально-економічні функції на окремій території щодо створення необхідних умов ефективної діяльності підприємств, галузей матеріального виробництва та об'єктів невиробничої сфери [6].

Здійснюючи поверхневий розгляд економічних категорій “інфраструктура” й “інфраструктурне забезпечення”, можна поставити під сумнів доцільність виокремлення останнього поняття. Як у вітчизняних, так і у зарубіжних дослідженнях поняття “інфраструктура” детально розкриті його інституційні аспекти. Однак проблеми її дієвості, а найголовніше – забезпечення засад розвитку певної економічної системи з позицій процесного та комплексного підходів, як правило, розглядаються серед другорядних і супровідних питань. Разом з тим питання подальшого розвитку, особливо в умовах євроінтеграції, потребують визначення саме з

позицій економічної динаміки, оскільки, на нашу думку, зіставлення динамічних категорій, якою є й категорія розвитку, і статичних категорій, що проявляються в інституційному та функціональному аналізі системи інфраструктури, не завжди дають змогу сконцентруватися на питаннях їх взаємодії й прискорення еволюції сільських територій.

Репрезентовані науковцями і наведені визначення інфраструктури не є остаточними й вичерпними. Подальші дослідження у цій науковій площині сприятимуть деталізації існуючих тлумачень і є предметом подальших дискусій. Підсумовуючи вищенаведене, вважаємо, що інфраструктурне забезпечення сільських територій можна представити як одну із форм реалізації відносин соціально-економічної політики держави або соціальної відповідальності суб'єктів господарювання, спрямовану на матеріально-технічне й фінансове забезпечення життєдіяльності мешканців сільських територій та розвиток виробничого процесу в АПК.

Висновки. Функції інфраструктурного забезпечення села в умовах формування ринкових відносин істотно змінилися. Раніше відносно самостійні галузі, в число яких входить і сільське господарство, перетворилися в ланки багатогалузевої національної економіки, що характеризується взаємопроникненням спільних інтересів, засобів та методів господарювання, орієнтованих на кінцеві цілі в рамках нової відтворювально-господарської системи сільських територій. Відтепер результати кожної стадії відтворення приймають характер проміжних товарів і послуг, виступаючи чинниками наступних стадій агропромислового виробництва. Роль інфраструктури тут полягає у зв'язуванні в єдине ціле всього суспільного виробництва, скорочуючи його час та час обігу і тим самим прискорюючи оборот капіталу. Таким чином, своєчасне формування інфраструктурного забезпечення сільських територій – необхідна умова прибуткового функціонування всього процесу суспільного відтворення не тільки галузей сільського господарства, але й усього агропромислового комплексу.

Список використаних джерел

1. Гончаренко І.В. Ретроспективи формування сільських територій регіонів України / І. В. Гончаренко // Регіональна економіка. – 2008. – № 3 (149). – С. 204-209.
2. Калетнік Г.М. Інституціональні засади функціональності інфраструктури та ціноутворення у розвитку аграрного ринку: теоретичний аспект / Г.М. Калетнік, Г.О. Пчелянська, О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 84-89.
3. Корчагин П.В. Экономическое и социальное развитие территорий: интегрированная концепция / П. В. Корчагин. – Тольятти : Тольяттинский гос. ун-т сервиса, 2007. – 236 с.
4. Косодій Р.П. Проблеми сільського розвитку в умовах глобалізації / Р. П. Косодій // Економіка АПК. – 2009. – № 4. – С. 132-137.
5. Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матеріали до Сьомих річних зборів Всеукр. конгр. вчених економістів-аграрників (Київ, 9-10 листоп., 2005 р.). – К. : ННЦ “Ін-т аграр. економіки”, 2005. – 84 с.
6. Шпикуляк О.Г. Інфраструктурне забезпечення сталого розвитку агропродовольчої сфери: національні пріоритети / О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2012. – № 9. – С. 147-148.
7. Юрчишин В.В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектора економіки / В. В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2005. - № 3 (125). – С. 3-10.
8. Huchek M. Socio-economic content of innovation in the enterprise, published in the Bulletin of Moscow University. – Series 6, Economics. – 1995. – № 1. – P. 62-71.
9. Lionel Charles Robbins. The Evolution of Modern Economic Theory. – London : Science 1970. – 364 p.
10. Mises L. Theory and history: The interpretation of socio-economic evolution. – Moscow. : UNITY-DANA, 2001. – 296 p.
11. Stigler George. Essays in the History of Economics. – Moscow: UNITY-DANA, 1965. – 230 p.

Стаття надійшла до редакції 29.08.2014 р.

* * *

Новини АПК

Аграрний сектор України є привабливим для потенційних інвесторів

Одним із факторів, який може вплинути на розвиток аграрного комплексу країни, є зниження кредитних ставок у банках для аграріїв. «Хотілося б, щоб банки пропонували нашим аграріям кредити під відсотки, які діють в Європі», – зазначив заступник Міністра аграрної політики та продовольства України Андрій Дикун.

За словами заступника Міністра, у січні–червні 2014 року капітальні інвестиції в сільське господарство у фактичних цінах становили 6385,5 млн грн.

«Це є свідченням привабливості аграрного сектору України для потенційних інвесторів, оскільки Україна має потужний ресурсний потенціал, кваліфікований трудовий ресурс, вигідне географічне розташування», – додав Андрій Дикун.

Заступник Міністра також наголосив, що для поліпшення інвестиційного клімату в аграрній сфері провадиться масштабна робота за участю представників бізнесу, потенційних інвесторів із удосконалення норм законодавства України, якими регламентуються окремі сфери, а саме: ветеринарія і фітосанітарія, сільгоспмашинобудування, безпека продовольства, земельні питання, функціонуванні ринку зерна тощо.

«Міністерство розширює міжнародні відносини, налагоджує двосторонні торговельно-економічні зв'язки зі світовою спільнотою щодо залучення інвестиційних ресурсів в галузі сільського господарства», – наголосив Андрій Дикун.

Прес-служба Мінагрополітики України